

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ФАКТОРІВ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

© Мадрига Г.М. 2012

Здійснено теоретичне узагальнення факторів впливу на ефективність діяльності малих підприємств, запропоновано систему класифікації факторів впливу, систематизовано показники для оцінки рейтингу ефективності малих підприємств.

Ключові слова: мале підприємство, фактори впливу, рейтингова оцінка.

H.M. Madryha

Lviv Polytechnic National University

THEORETICAL GOING IS NEAR ANALYSIS OF FACTORS OF INFLUENCE ON EFFICIENCY OF ACTIVITY OF SMALL ENTERPRISES

Theoretical generalization of factors of influence on efficiency of activity of small enterprises is carried out in the article, the system of classification of factors of influence is offered, indexes are systematized for the estimation of rating of efficiency of small enterprises.

Key words: small enterprise, factors of influence, rating estimation.

Постановка проблеми. В наш час особливо актуальною стає проблема розвитку й ефективної діяльності на ринку України малих підприємств, які вважаються однією з головних рушійних сил економічного розвитку країни, дієвим джерелом подолання диспропорцій на вузьких сегментах ринку, активізування інноваційної діяльності, розвитку конкуренції, створення нових робочих місць. Для національної економіки функціонування малих підприємства є важливим фактором підвищення її гнучкості. За рівнем розвитку малого бізнесу фахівці роблять висновки про здатність країни пристосовуватися до мінливої економічної ситуації.

У зв'язку з цим виникає необхідність науково обґрунтованого підходу до управління розвитком малих підприємств із урахуванням особливостей української економіки та динамічності зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналізом факторів впливу на діяльність підприємств займаються такі вітчизняні науковці: І.Б. Олексів, А.В. Сидорова, О.З. Деніга, А.М. Хімченко та інші. Серед зарубіжних дослідників відомі Д.Ж. Сторей, Б. Леві, А. Брунетті.

Фінансовий стан визначає місце підприємства в економічному середовищі, а також те, наскільки ефективними і безризиковими можуть бути його ділові відносини з комерційними банками, постачальниками, потенційними інвесторами і позичальниками. Оцінка майнового і фінансово-економічного стану підприємства створює необхідну інформаційну базу для ухвалення управлінських і фінансових рішень щодо проблемних питань купівлі-продажу бізнесу, напрямів виробничого розвитку, залучення або здійснення інвестицій [1, с. 337–338]. Комплексна економічна оцінка є характеристикою, яку отримують за одночасного та узгодженого вивчення сукупності параметрів, які відображають всі або більшість аспектів зміни і розвитку економічних явищ і процесів. Вона містить загальні висновки за наслідками діяльності досліджуваного об'єкта [5, с. 70–73]. Як відзначає І.Б. Олексів [4, с. 103–108], основними економічними показниками діяльності підприємств є витрати, обсяги виробництва та прибуток.

Цілі статті. Метою роботи є узагальнення теоретичних підходів і розроблення практичних рекомендацій щодо ефективного управління розвитком малих підприємств під впливом факторів. Для досягнення мети дослідження сформульовано такі наукові та практичні завдання:

- 1) узагальнення основних концептуальних підходів до еволюційного розвитку малих підприємств і їх системи управління;
- 2) дослідження теоретико-практичних засад впливу факторів на розвиток малих підприємств;
- 3) обґрунтування методики порівняльної рейтингової оцінки ділової активності малих підприємств України;
- 4) удосконалення методичного підходу до визначення ієрархії впливу факторів на розвиток малих підприємств і пріоритетних цілей в управлінні ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яке мале підприємство є відкритою системою із постійною взаємодією тих чи інших факторів впливу. На рис. 1 відображено характерні особливості малого підприємства в сучасних умовах.

МАЛЕ ПІДПРИЄМСТВО	
Є: одним з секторів економіки	Є: ланкою дрібнотоварного виробництва
ВПЛИВАЄ НА ФОРМУВАННЯ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ конкурентного середовища в регіоні ▪ інфраструктури малого підприємництва в регіоні ▪ особисте самоствердження ▪ середнього класу в особі підприємців-власників 	ФОРМУЄТЬСЯ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ з культурних традицій ▪ рівня освіти населення регіону ▪ науково-методичної бази ▪ техніко-технологічної бази ▪ спеціалізації та кваліфікації робочої сили
ВПЛИВАЄ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ насичення локальних ринків традиційними та інноваційними товарами та послугами ▪ послаблення монополізму ▪ інновації ▪ використання непридатних для житла приміщень ▪ прибутковості підприємницької діяльності ▪ додаткових робочих місць ▪ задоволення працівників 	ЗАБЕЗПЕЧУЄТЬСЯ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ матеріальними ресурсами ▪ інформаційними ресурсами ▪ фінансово-кредитними ресурсами ▪ трудовими ресурсами ▪ енергетичними ресурсами
ХАРАКТЕРИЗУЄ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ рівень якості життя в регіоні ▪ економічний розвиток регіону ▪ структурну та якісну характеристику валового внутрішнього продукту 	ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ: <ul style="list-style-type: none"> ▪ індивідуальною поведінкою ▪ успішною діяльністю, адаптивністю ▪ гнучкістю форм управління та існування ▪ швидкістю отримання інформації ▪ оперативністю реагування на інформацію

Рис. 1. Комплексний підхід до значення малих підприємств у суспільстві

Виділимо дві найважливіші групи факторів, об'єднавши їх за характером походження і за способом дії умови на об'єкт дослідження – підприємство. За характером походження, тобто місцем формування цього чинника, виокремлюють:

- 1) макроекономічні – пов'язані з діяльністю галузей, ринків, великих груп підприємств, регіонів;
- 2) мікроекономічні – визначаються поведінкою окремих груп підприємств;
- 3) наноекономічні – фактори, зумовлені поведінкою окремих індивідуумів.

За способом впливу фактори поділяються на:

- 1) мережеві – впливають на підприємство через партнерські зв'язки різноманітного характеру з точно відомими координатами;
- 2) соціальні – діють на підприємство через психологічні особливості індивідуальної та групової поведінки та інтересів, пов'язаних з підприємством громадян і груп.
- 3) середовищні – визначаються соціально-економічним становищем у країні, діють не вибірково і не мають конкретних і постійних адресатів.

Визначення впливу цих факторів є трудомістким процесом з достатністю розрахункових даних, помилками під час обчислення та із зіставністю отриманих показників.

На наш погляд, фінансові фактори є визначальними для функціонування підприємства, оскільки саме вони впливають на забезпеченість підприємства іншими ресурсами. Фінансовий стан є найважливішою характеристикою фінансової діяльності підприємства. Він визначає конкуренто-

спроможність підприємства та його потенціал у діловій співпраці і є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів усіх учасників фінансових відносин як самого підприємства, так і його партнерів. Оскільки основною метою підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин є прибуток, то критерієм економічної ефективності виступає максимізація прибутку на одиницю витрат капіталу (ресурсів)[6]. Науковці по-різному підходять до виділення факторів впливу на діяльність малих підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори впливу на діяльність малих підприємств у роботах різних науковців

№ з/п	Фактори	І.Б. Олексів	О.З. Денега	А.М. Хімченко	Д.Ж. Сторей	Б. Леві
1	Витрати	X				X
2	Обсяги виробництва	X				
3	Прибуток	X	X			X
4	Інвестиції			X		X
5	Обсяги заборгованості	X				X
6	Ліквідність	X				
7	Оборотність основних та оборотних засобів	X				
8	Матеріальні ресурси		X			
9	Інформаційні ресурси		X			
10	Фінансово-кредитні ресурси		X	X		X
11	Трудові ресурси		X			
12	Макродані: доходи населення			X		
13	Поведінка підприємства		X			X
14	Форма управління		X			
15	Швидкість отримання інформації		X			
16	Розмір оподаткування			X		X
17	Система державної підтримки			X	X	
18	Індивідуальні характеристики підприємця, підприємства				X	
19	Вибрана стратегія підприємства				X	X

Для узагальнення факторів виділимо фактори прямого впливу на діяльність малих підприємств та фактори непрямого впливу. Характеристики цих факторів наведено в табл. 2.

На нашу думку, для отримання достовірних результатів аналізу впливу факторів на діяльність малих підприємств треба користуватися показниками, що можна легко описати цифрами. Тобто ми не підтримуємо оцінку якісних характеристик, таких як поведінка підприємства на ринку, гнучкість форми управління, адаптивність, інформаційні ресурси, організаційна інфраструктура. Надаємо перевагу показникам матеріальних витрат, фінансово-кредитним ресурсам, ресурсам праці, забезпеченості основними фондами.

Таблиця 2

Фактори впливу на діяльність малих підприємств

Фактори прямого впливу на діяльність малих підприємств	Фактори непрямого впливу на діяльність малих підприємств
1	2
– характер і стан ринку споживчих товарів та послуг у сфері діяльності підприємства;	– фінансова, податкова, кредитна політика, що стимулює розвиток підприємств;
– співвідношення попиту та пропозиції на реалізовані торговельним підприємством товари і пропонувані види послуг. При цьому першорядне значення має виявлення потреб у нових товарах, послугах і перспективах їхнього росту, що виникають, а також облік рівня купівельної спроможності населення;	– зростання купівельної спроможності населення;

1	2
– рівень вимог споживачів до товару й умови споживчих переваг при виборі товарів покупцями, що звичайно виражається у вимогах до глибини асортименту, якості, зовнішнього вигляду, способу упакування, маркування;	– наявність розвинутої торговельної інфраструктури;
– умови торгівлі на ринку – стан матеріально-технічної бази, форми і методи роздрібної торгівлі, способи платежів і розрахунків, що склалися на ринку, розмаїтість і велика кількість джерел надходження товарів, особливості законів і нормативних актів, що регулюють правове становище і торговельну діяльність підприємств на регіональному рівні;	– спрощення процедур державного регулювання господарської діяльності підприємств, що стосується їхньої реєстрації, ліцензування, сертифікації продукції тощо; – забезпеченість підприємств інформаційною технологією, засобами комунікацій;
– наявність і діяльність підприємств – конкурентів, тобто їхнє місце на ринку, масштаби й обсяг діяльності, асортимент товарів, види наданих послуг, особливості цінової і рекламної політики, фінансово-економічний потенціал;	– розвиток зовнішньоекономічних зв'язків;
– взаємини торговельного підприємства з постачальниками товарів, з підприємствами-виробниками, а також з посередниками, що забезпечують ефективний рух товарів, надають маркетингові, транспортні, рекламні й інші види послуг;	– стабільність державної економічної і соціальної політики
– умови взаємин з фінансовими інститутами, тобто з державними податковими, банківськими, інвестиційними й іншими органами;	
– стан джерел забезпечення підприємства ресурсами необхідних спеціальностей і кваліфікації, наявність системи навчання і підвищення кваліфікації на самому підприємстві, його стосунки з відповідними навчальними закладами, центром зайнятості тощо.	

Залежно від цілей аналітичного дослідження для аналізу ефективності діяльності підприємства можуть розраховуватись:

- узагальнені показники ефективності, які характеризують ефективність діяльності підприємства загалом. У розрахунку узагальнювальних показників враховується весь сукупний результат і всі сукупні витрати (ресурси) підприємства;
- часткові показники ефективності, які характеризують ефективність використання окремого вигляду ресурсу.

У сучасній практиці фінансового аналізу загалом і комплексного аналізу зокрема поширеним засобом досягнення певної мети є розроблення системи ранжирування, відповідно до якої кожному значенню цільового показника відповідає однозначно певний ранг, а сума рангів, отриманих цим підприємством за наслідками аналізу, є підставою для однозначної характеристики його фінансово-економічного стану, розвитку тенденції його зміни і перспектив подальшого функціонування.

У табл. 3 наведено набір вихідних показників для рейтингової оцінки ефективності діяльності малих підприємств.

Таблиця 3

Система вихідних показників для рейтингової оцінки ефективності діяльності малих підприємств

Витратні показники	Ресурсні показники	Дохідні показники
1	2	3
Рентабельність продукції (товарів, робіт, послуг)	Рентабельність підприємства (активів, виробництва, виробничого капіталу, загальна рентабельність економічна)	Валова рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)

1	2	3
Рентабельність операційної діяльності	Рентабельність власного капіталу	Чиста рентабельність продажу продукції (товарів, робіт, послуг)
Рентабельність звичайної діяльності	Рентабельність залученого капіталу	Рентабельність доходу від операційної діяльності
Рентабельність господарської діяльності	Рентабельність перманентного капіталу	
Коефіцієнт покриття виробничих витрат	Рентабельність необоротних активів (фондорентабельність)	
Коефіцієнт окупності виробничих витрат	Рентабельність оборотних активів	
	Коефіцієнт покриття активів	
	Коефіцієнт окупності активів	
	Коефіцієнт покриття власного капіталу	
	Коефіцієнт окупності власного капіталу	

Отриманий у результаті комплексного аналізу інтегральний показник є характеристикою об'єкта аналізу – малого підприємства – відносно його відповідності поточним ринковим умовам. Подальші висновки є інформаційною основою для виконання поставленого управлінського завдання і дають можливість зробити обґрунтовані висновки про фінансовий стан підприємства загалом.

Для визначення економічного потенціалу підприємства його ранг порівнюють з певним ринковим еталоном – сукупністю ринкових підприємств, середньогалузевими показниками тощо. Підґрунтям для забезпечення порівняльного аналізу можуть бути такі системи:

- 1) середньогалузеві значення показників;
- 2) показники фінансово-господарської діяльності підприємств, які є лідерами галузі, до якої належить об'єкт дослідження;
- 3) певні нормативні значення фінансових показників відповідно до законодавчих і/або внутрішніх нормативних документів, рекомендацій науковців;
- 4) цільові значення фінансових показників, які визначили потенційні інвестори або замовники дослідження;
- 5) оптимальні і/або критичні значення фінансових показників, які розраховали аналітики для аналізованого підприємства, зважаючи на специфіку та особливості його фінансово-господарської діяльності;
- б) середні за часом значення фінансових показників, обчислені за даними фінансово-господарської діяльності підприємства в найсприятливіші періоди його функціонування.

Такий підхід відповідає практиці ринкової конкуренції, де кожний самостійний товаровиробник прагне до того, щоб за всіма показниками діяльності виглядати краще за свого конкурента.

На рівень і динаміку показників рентабельності впливає вся сукупність виробничо-господарських факторів: рівень організації виробництва та управління; структура капіталу та його джерел; ступінь використання виробничих ресурсів; обсяг, якість і структура продукції; витрати на виробництво і собівартість продукції; прибуток за видами діяльності та напрями його використання. Середня сума основного та оборотного капіталу ($\sum K$) залежить від обсягу продажу та швидкості обороту капіталу (коефіцієнта оборотності $K_{об}$), який визначається відношенням суми обороту до середньорічної суми основного та оборотного капіталу.

Чим швидше обертається капітал на підприємстві, тим менше його потрібно для забезпечення випуску планового обсягу продукції. І навпаки, уповільнення оборотності капіталу потребує додаткового залучення засобів для забезпечення аналогічного обсягу виробництва, реалізації і збуту.

Завдання факторного аналізу показників ефективності діяльності малих підприємств, спрямоване на визначення резервів її зростання і розроблення відповідних управлінських рішень, передбачає проведення дослідження, яке здійснюється з використанням таких прийомів аналізу, як факторне моделювання.

Для аналізу ефективності діяльності малих підприємств можна також використовувати модель, яку запропонували М.І. Баканов і А.Д. Шеремет:

$$R = \frac{ПБ}{F + E} = \frac{P / N}{F / N + E / N} = \frac{1 - C / N}{F / N + E / N} = \frac{1 - (U / N + M / N + A / N)}{F / N + E / N}, \quad (1)$$

де ПБ – прибуток від операційної діяльності; F – середня вартість основних фондів; E – середні залишки матеріальних оборотних засобів; N – виручка від продажу продукції; P/N – рентабельність продажу; F/N+E/N – капіталомісткість продукції (показник, зворотний до коефіцієнта оборотності); C/N – витрати на 1 грн. продукції; U/N – зарплатомісткість продукції; M/N – матеріаломісткість продукції; A/N – фондомісткість продукції.

За цією моделлю рентабельність активів тим більша, чим вища прибутковість продукції, необоротних активів і швидкість оборотності оборотних активів, чим нижчі загальні витрати на 1 грн. продукції та питомі витрати за економічними елементами (засобів праці, матеріалів праці, амортизації). Числова оцінка впливу певних факторів на рівень рентабельності визначається за методом ланцюгових підставок або за інтегральним методом оцінки впливу факторів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати дослідження теоретико-практичних засад функціонування малих підприємств дали змогу визначити, що ефективність управління залежить від вчасного виявлення значущості факторів, що впливають на них, а тому в роботі реалізовано завдання із систематизації факторів та характеристики їх впливу на розвиток малих підприємств. Необхідність удосконалення впливу факторів на розвиток малих підприємств реалізовано через обґрунтування методики оцінки системного впливу факторів і пріоритетних цілей у розвитку малого бізнесу з використанням рейтингової оцінки. В подальших дослідженнях необхідно розрахувати показники рейтингової оцінки для України та її регіонів та проаналізувати виявлені результати, а також розрахувати вплив факторів на ефективність діяльності малих підприємств України.

1.Ізмайлова К. В. *Фінансовий аналіз [Текст] : навч. посіб. // К. В. Ізмайлова. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2001. –152 с.: іл. – Бібліогр.: с. 142–144. – ISBN 966-608-112-1.* 2. Денега О.З. *Проблеми розвитку малих підприємств в умовах конкуренції // Вісник Технологічного університету Поділля. – 2000. – № 3. – Ч.1. – С. 68–71.* 3. Кузьмін О.Є., Олексів І.Б. *Планування фінансово-економічних показників діяльності підприємства // Фінанси України. – 2005. – №. 11. – С. 93–102.* 4. Олексів І.Б., Подольчак Н.Ю. *Методи багатовимірного аналізу в оцінюванні фінансових ризиків підприємства // Фінанси України. – 2005. – № 1. – С. 96.* Химченко А. Н. *Формирование в Украине системы рычагов и стимулов эффективного налогообложения малого предпринимательства // Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. Вип. 154. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – С. 103 – 108.* 5. Мних Є. В. *Економічний аналіз [Текст] : підруч. // Є. В. Мних. – К.: Центр навч. л-ри, 2003. – 412 с. – ISBN 966- 8253-36-1.* 6.Савицкая Г.В. *Анализ эффективности деятельности предприятия: методологические аспекты. – 2-е изд., испр. – М.: Новое знание, 2004. – С. 5.* 7. Levy, Brian. 1991. *Obstacles to Developing Small and Medium-Sized Enterprises: An Empirical Assessment. World Bank Working Paper WPS0599.* 8 *OECD ECONOMIC SURVEYS: UKRAINE: ECONOMIC ASSESSMENT – ISBN 978-92-64-03753-3 – OECD 2007.*